

OSMANLI KÜLTÜR VE MEDENİYET DÜNYASINDA EDEBİYAT MAHFİLLERİ: XVIII. ASIR İSTANBUL ÖRNEĞİ

Zehra ÖKSÜZ

İZÜTEM Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Uygulama ve
Araştırma Merkezi Müdür Yardımcısı

“

XV. asırdaki fetihlerle birlikte İstanbul'un merkez olması, Osmanlı toplumunda kültürel faaliyetlerin büyük bir ivme kazanmasında adeta bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu devirden itibaren İstanbul'daki edebiyat mahfilleri de hem nitelik hem nicelik itibarıyla artış göstererek İstanbul'un büyük bir kültür başkenti hâline gelmesinde katkı sağlamış ve sonraki asırlarda da bu gelişimini devam ettirmiştir.

”

Marifetin iltifata tâbi olduğu gerçeğine bakılırsa bir sanat-kârın, sanatını ve icraatını o toplumda hâkim olan sosyal ve kültürel yapı içerisinde ortaya koyması pek tabiidir. Osmanlı toplumu gibi patrimoniyal bir toplumda yaşadığı devre ve topluma yön veren, doğrudan veya dolaylı olarak, farklı alanlarda toplumun gelişimini sağlayan "hami" ya da "patron" sıfatını almış şahsiyetlerin varlığı bilinmektedir.¹ Her fırsatta sanatkârı koruyup kollayan, maddi ve manevi desteğini ondan esirgemeyen hamî, sanatkârı bir nevi terbiye edendir. Hatta onun ortaya koyduğu bu himayeci gelenek, zaman zaman belirli bir mekâna taşınıp devam ederek kültürel bir yapı olan mahfillerin oluşumunu sağlamıştır.

Bir kavram olarak "mahfil"; "oturulacak, görüşülecek yer, toplantı yeri; konuşup görüşmek için bir araya gelinen yer; toplanmış heyet, meclis"² gibi anlamlara sahiptir. "Edebiyat mahfili" ise, belirli bir mekânda ve belirli zaman aralığıyla bir araya gelen ve edebiyatla iştiğal eden şahsiyetlerin meydana getirdiği edebî toplantıların merkezidir. Bu itibarla mahfiller, bir milletin sosyo-kültürel yapısını, ilim ve irfan seviyesini ve bu sosyo-kültürel yapıdaki fikirlerin gelişimini gösteren, sanatın ve edebiyatın zirveleştiği

cazibe merkezleri olarak hemen her devirde rağbet görmüştür.

Bir edebiyat mahfili, birçok farklı misyona sahiptir. Kültürel mirasımızın unutulmadan nesilden nesile aktarılması, edebiyat dünyamız için önemli şahsiyetler yetiştirip onların başarılı eserler ortaya koymasını sağlaması ve günümüzdeki kültür merkezlerine örnek teşkil etmesi bunların başlıcalarıdır. Ayrıca bir edebiyat mahfilinin en önemli hususiyetlerinden biri, eğitici olmasıdır. Bu yönüyle adeta bir eğitim merkezi hüviyetindedir. Mahfilde icra edilen faaliyetlerin ve ortaya konan eserlerin her defasında daha mükemmel olanı yakalama çabasıyla meydana getirilmiş olması, bunun en güzel ifadesidir. Nitekim bu mekânlarda şair ve sanatkârlar, her zaman daha güzel eserler ortaya koymaya gayret ederek adeta bir yarış haline girmişler, birbirlerine ve kendilerinden önceki üstat sanatkârlara öykünüp nazireler yazmışlardır. Böylece sanat ve edebiyat zevklerini gün geçtikçe artırarak kendilerini yetiştirmişlerdir. Ancak onların kendilerini yetiştirmesinde sanatkâr hamisinin/mahfil sahibinin sahip olduğu edebî zevkin seviyesinin önemli bir ölçüt olduğunu unutmamak gerekir.³

XV. asırdaki fetihlerle birlikte İstanbul'un merkez olması, Osmanlı toplumunda kültürel faaliyetlerin büyük bir ivme kazanmasında adeta bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu devirden itibaren İstanbul'daki edebiyat mahfilleri de hem nitelik hem nicelik itibarıyla artış göstererek İstanbul'un büyük bir kültür başkenti hâline gelmesinde katkı sağlamış ve sonraki asırlarda da bu gelişimini devam ettirmiştir.

Osmanlı kültürel hayatında edebiyat mahfillerinin boy gösterdiği devirlerden biri de XVIII. asır olmuştur. Bu asırdaki edebiyat mahfilleri, özellikle kültür ve sanat faaliyetlerinin hüküm sürdüğü Lale Devri'nde (1718-1730) ve Osmanlı topraklarındaki yenileşme hareketlerinin filizlendiği asrın son çeyreğinde önemli vazifeler üstlenmiş; kültür dünyamızdaki gelişme ve değişimleri en canlı şekilde yansıtan mekânlar olmuştur. XVIII. asrın zihni yapısının en çarpıcı örnekleri de yine bu mekânlarda gözler önüne serilmiştir.

XVIII. asırda irili ufaklı pek çok edebiyat mahfilinin varlığı söz konusu olmakla beraber bu hususta daha çok padişah, şehzade ve vezirlerin sarayları ile devlet büyüklerinin, paşaların ve beylerin köşk, yalı ve konakları ön plana çıkmıştır. Ayrıca çevresinde saygın ve "üstat" olarak kabul gören şahsiyetler de kendileriyle bütünleşen mekânlarda

XVIII. Asırda Edebiyat Mahfilleri

XVIII. asırda Osmanlı sarayı, toplumun kalbinin her alanda attığı bir merkez olmaya devam etmiştir. Sarayın önemli bir kültür merkezi olduğu bu devirde sarayda cereyan eden edebiyat faaliyetlerinin ve şairlerin de çok olması tabiidir. Nitekim padişah ve devlet adamları sanatkârı teşvik için son derece cömert davranmış, onları himayesine alarak lütuf ve ihsan ile taltif etmişlerdir.⁴ Ayrıca Osmanlı sultanlarının birçoğunun devlet yönetiminin yanı sıra sanat ve edebiyatla da yakından ilgilendikleri bilinmektedir. Hatta sultanlar arasında başarılı eserler ortaya koyacak kadar sanat ve edebiyatla meşgul olan ve sarayında ilmi ve edebî meclisler tertip edenleri de vardır.

XVIII. asır Osmanlı İstanbul'unda saray merkezli edebiyat mahfillerinin en meşhurları, biri asrın başında diğeri sonunda olmak üzere III. Ahmed ve III. Selim olmuştur. Bunlardan Sultan III. Ahmed, Lale Devri padişahı olarak da bilinmektedir. Sultan, edebiyat ve sanat meclisleriyle donattığı sarayını devrin önemli kültür merkezlerinden biri hâline getirmiştir. Dönemindeki âlim, şair ve faziletli kişileri himayesine alarak onlara ihsanlarda bulunmuş, ilmi ve sanatı teşvik edici hizmetler yapmış; böylece Osmanlı coğrafyasında görülen saray şiiri, III. Ahmed devrinde zirveye ulaşmıştır.⁵ Osmanlı sarayında cömert bir hamî olarak bilinen ve kendisi de Necîb mahlasıyla şiirler yazan Sultan'ın meclislerine gelenlerin sayısı o kadar çok olmuştur ki huzuru, her çeşit ilmin neşv ü nemâ bulduğu bir mahfil olarak zikredilmiştir.

Van Mour'un çizimiyle 18. yüzyılda Hollanda Elçiliğinden İstanbul manzarası

"Bu suretle aslında saray şiiri Türkiye'de her devirde görülmüş olmakla birlikte hiçbir zaman III. Ahmed'in hükümrânlığının sonlarında olduğu kadar, ne bu denli başarıyla işlenmiş ve ne de böyle parlak bir üstünlüğe sahip olmuştur."⁶

Etrafında çok geniş bir edebî zümre toplayan III. Ahmed'in mahfilindeki şairlerin en meşhurları, Nedim, Seyyid Vehbî Safayî, Sâbit, Ahmed Refî' Efendi, Ahmed Neylî, Nahîfî, Koca Râgıb Paşa ve Osman-zâde Tâib olarak zikredilebilir. Osman-zâde Tâib, Sultan III. Ahmed'in fermanı üzerine dönemindeki bütün şairlerin başına *sultanü'-şuara* (şairlerin sultanı) olarak atanmış; böylece şiirlerin düzenine dikkat etmeyi ve ölçülerine uymayan şiirler yazanlara düzgün söz söylemenin kurallarını öğretmeyi amaçlamıştır. Ünlü tarihçi Ahmed Refik, *Lale Devri* adlı eserinde Sultan'ın bu amacını vurgulayarak hem III. Ahmed devrindeki edebiyat faaliyetlerin ciddiyetine hem de onun sahip olduğu mahfilin Türk kültür tarihi açısından ne derece önem arz ettiğine dikkat çekmiştir.⁷ Ayrıca III. Ahmed'in sarayındaki edebî meclislerde *met-hiye* ve *nazire* türünün en orijinal örnekleri ortaya konmuştur.

Sultan III. Ahmed gibi, Sultan III. Selim de kültürel donanıma sahip bir Osmanlı hükümdarıdır. Henüz şehzade iken sanatla ilgilenmeye başlamış; İlhâmî mahlasıyla şiirler yazmış, musiki alanında icracı ve besteci olarak başarılı eserler ortaya koymuş ve geliştirdiği metotlarla, terkip ettiği yeni makamlarla eserler besteleyerek Türk musiki tarihine büyük katkı sağlamıştır. Daha genç yaşlarında etrafında seçkin bir edebî zümre oluşmaya başlamıştır. Kaynaklar onun şiir ve musiki alanlarındaki üstün meziyetlerini, ta'lik hattı güzel yazdığını, sanatkârı himaye etmesini ve yüce belâgatine yaraşır "divan sahibi" bir padişah olduğunu naklederler. Şiirlerine taştirler ve tahmisler yazılan padişah, bu yönüyle devrindeki ve kendisinden sonrasındaki şairlere örnek olmuştur. Kendisi âlim, şair ve sanatkârların himayeliğini yapmış bir padişah olarak onlara ziyadesiyle saygılı davranmış ve onları sarayındaki edebî mahfilinde ağırlayıp taltif etmiştir.⁸ Nitekim şairleri seven III. Selim, daha tahta çıkar çıkmaz mahfilinin müdâvimlerinden olan Sünbül-zâde Vehbî (ö. 1809)'nin rahat ve mutlu bir hayat yaşamasını sağlamış, buna mukabil Vehbî de tertip ettiği *Divan*'ını sultana ithaf etmiştir. III. Selim'in edebî zümresinde yaşayan Vehbî, doksan yaşını aşkın bir süre ömür sürmüş, hamisi sayesinde de hayatını refah içinde şiir yazarak ve eğlenerek geçirmiştir.⁹ Her ne kadar devrindeki şairleri taltif etse de III. Selim'in şiire ve şairlere olan lütf ve ihsanı Şeyh Gâlib'in varlığıyla son hadde ulaşmıştır. İki yakın dost olan bu sultan ve şair, mümkün oldukça sohbet meclislerinde bir araya gelmişler; sultanın şaire olan

Joseph Warnia-Zarzecki'nin fırçasından Sultan III. Selim

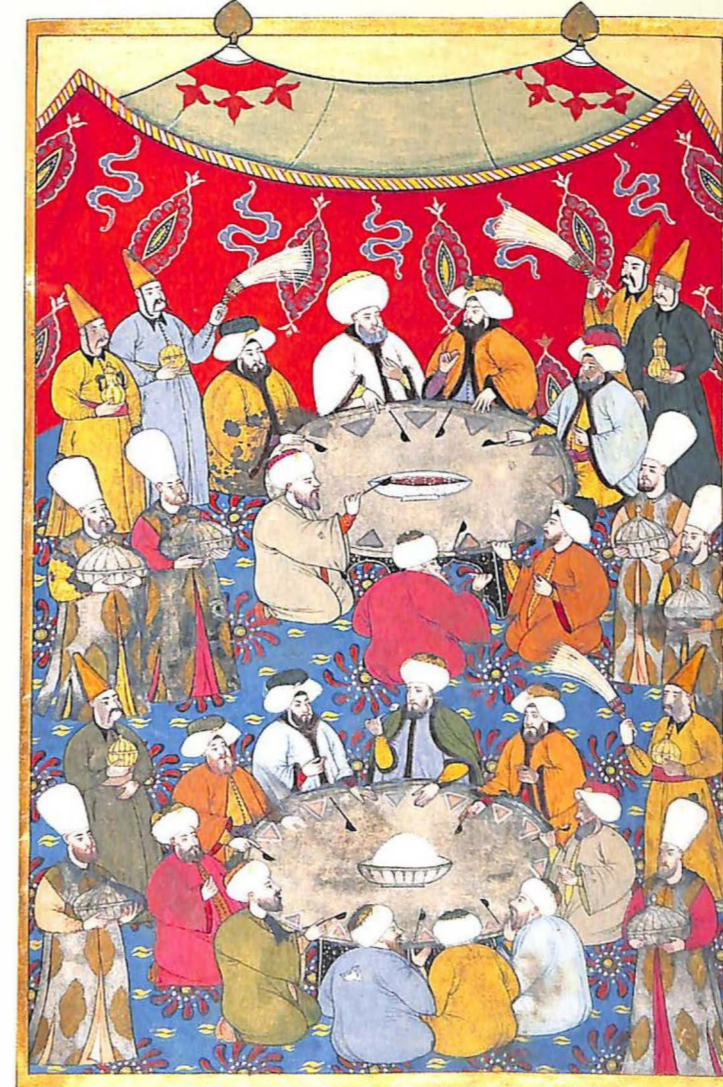
himaye ve iltifatı da giderek artmıştır. Çok sevdiği şair dostu sultana methiyeler sundukça sultan da her fırsatta onu manevî değeri büyük caizelerle lütuflandırmıştır. Bir edebî sohbet meclisinde şair dostuna Cevrî'nin ta'lik hattıyla yazılan ve sayıca az bulunan bir Mesnevî-yi Şerîf hediye etmiş ve Gâlib de bu hediye karşılığında:

*Bana Sultân Selim-i kâmvir kâm-ı cihân virdi
Bütün dünyâ değer bir genc-i hâs u râygân virdi*¹⁰

beytiyle başlayan "virdi" redifli kasidesini kendisine takdim etmiştir.

Şeyh Gâlib, şiirlerinde III. Selim devrinde himaye gören âlim ve şairlerin, bilhassa kendisinin, padişahın çokça lütf gördüğünü, Çağatay dönemindeki Baykara meclislerinde izzet ü ikram gören Molla Câmî'nin ve Kızılarlan'ın teveccühünü kazanan Nizâmî-i Gencevî'nin bile bu devrin şairleri kadar lütfâ mazhar olmadığını şiirlerinde ifade etmiştir.¹¹ III. Selim'in sanatkârı bu derece himayesi neticesinde Dede Efendi gibi meşhur sanatkârlar da sultanın sarayındaki mahfile iştirak etmiş, onun mahfil devrin şair ve sanatkârıyla dolup taşmıştır.

Osmanlı'da saray yönetimindeki devlet ricali de edebî zümreleri kendi etrafında toplayarak buldukları yeri birer mahfil haline getirmiştir. Bunlardan biri olan Damad İbrahim Paşa (ö. 1730), Sultan III. Ahmed devrinin en meşhur sadrazamı olup Lale Devri adı verilen ve on üç sene boyunca devam eden bir barış dönemine hem siyasi hem de kültürel açıdan yön veren önemli bir devlet adamıdır. Sadrazamlığı boyunca onun gayret ve teşvikleriyle edebiyat ve sanat çok büyük gelişme göstermiştir.¹² İbrahim Paşa, kaynaklarda şehri yeniden mamur edecek derecede hayrat sahibi, âlim, edip, şair ve hünerli bir devlet adamı olarak nitelendirilmektedir.¹³ Damad İbrahim Paşa, Beşiktaş Mevlevihanesi'ne bitişik yalısında lale eğlenceleri, küme faslı âlemleri düzenlemiştir.¹⁴ Onun mahfil, usta şairlerin de içlerinde bulunduğu, zamanın pek çok şair ve sanatkârı için bir cazibe merkezi konumundadır. Nitekim devrindeki sanatkâr ve şairlere bakılırsa onun sanata ve sanatkâra ne derece rağbeti olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda onun sadrazamlık süresi boyunca, sadece edebî mahfilinde yıldızı parlayan yaklaşık yüz şair ve yazarın varlığından söz edilmektedir.¹⁵ İlim adamlarına karşı gösterdiği bağış cömertliğini edebî çalışmalarından da esirgemeyen İbrahim

Paşa, böylece Osmanlı coğrafyasında birçok faydalı eserin yayınlanmasını da sağlamıştır.¹⁶ Onun bu lütfkâr tavrına mukabil şairler de adına çokça kitaplar ithaf etmiş; Sâmî, Sâbit, Keçecizâde Vehbî, Nâbî, Nedim ve benzeri pek çok şair, divanlarında ona methiyeler yazmışlardır. Ayrıca bazı sebeplerden ötürü İbrahim Paşa sarayının dışında kalarak onun edebî meclislerinden uzak olan şair ve yazarlar da olmuştur. Fakat Sadrazam İbrahim Paşa, içlerinden cesaret edip yardım dileyenlere de himmet elini uzatmaktan geri durmamıştır. Hatta bu şairlerden bazılarının şairlik kudreti bakımından -Nedim hariç- saraydaki pek çok şairi dahi gerisinde bıraktığı kaydedilmiştir.¹⁷

İbrahim Paşa'nın yenileşmeye ve eğlenceye olan eğilimi en çok edebiyatın gelişmesini sağlamış, sadrazamın hamiliğinde gerçekleştirilen Lale Devri eğlencelerinin ve kültür faaliyetlerinin etkisiyle duygularda oluşan incelikler, sanatta ve edebiyatta seçkin eserlerin vücuda gelmesine zemin hazırlamış ve kültürel mirasın gelecek nesillere taşınmasına katkı sağlamıştır. Şair Nedim, İbrahim Paşa'nın edebî mahfilinde en önde yerini almış, devrin güzellik ve ihtişamını, kültürel yaşantısını tüm canlılığıyla şiirlerinde yaşatmıştır. İbrahim Paşa meclislerinin müdâvimlerinden Seyyid Vehbî, Neylî, Küçük Çelebi-zâde Âsım, İzzet Ali Paşa gibi şairler, bu meclislerde Nedim ile arkadaş olup onun etkisinde şiir yazmışlardır. Bunlardan başka Nahîfî, Safayî, Vakanüvis Râşid Efendi, Rahimî, Vakanüvis Sâmî, *Tezkiretü'-şuara* sahibi Safayî, Vakanüvis Şakir Bey, Sultanü'-şu'ara Osman-zâde Tâib gibi şairler onun mahfilindeki meşhur şairler arasındadır.¹⁸

Devrin önde gelen tarih yazıcılarından biri olan Râşid Efendi (ö. 1734/35)¹⁹, devlet adamlığının yanı sıra hem şairliği hem de sanatı ve sanatkârı koruyan hamî kimliğiyle kaynaklara geçmiştir. Onun Üsküdar'daki yalısı, sadece kendi çevresindekilerle değil, farklı şehir ve ülkelerden gelip misafir olan şairler ve faziletli kişilerle de dolmuştur. Hatta meclislerden birinde mahfilindeki şairlerden Antakyalı Münîf²⁰ "*Bütün faziletli kişilerin Râşid Efendi'ye sığınmasına sakın şaşma / Allah'ın bütün âlemi bir (nokta)de toplamı (ona) zor değildir.*"²¹ anlamındaki Arapça beytini söyleyerek Râşid Efendi'nin fazilet erbabını himayesi edişine değinmiştir. Râşid Efendi'nin şiirlerinden Nâbî etkisinde kaldığı görülmektedir.

Sadrazam Râgıb Paşa'nın Evi

Sultan III. Osman ve Sultan III. Mustafa devirlerinin en mühim ve başarılı sadrazamı olarak bilinen Koca Râgıb Paşa (ö. 1763) zeki bir devlet adamı olmasının yanı sıra hikmetli söz söyleyen, belâgat ve nesirde üstat bir ilim adamı olarak vasıflandırılmıştır.²² Kendisi de kudretli denebilecek derecede bir şair olan Râgıb Paşa, âlim ve sanatkârların hamiliğini üstlenmiş, her fırsatta onları ödüllendirerek teşvik etmiştir.

Nitekim Paşa, sanatkârları milletin en güzel, en değerli süsleri olarak görmüştür.²³ Koca Râgıb Paşa'nın ilmi ve edebî toplantıların merkezi konumundaki evi, XVIII. yüzyılın kültür hayatında epey rağbet gören bir edebiyat mahfili hüviyetindedir.²⁴ Şeyhülislâm Küçük Çelebizade Asım Efendi, kazaskerlerden Haşmet, Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin kızı ve Anadolu kadın şairlerinin en önde geleni Fıtnat Hanım, Koca Râgıb Paşa mahfilindekilerden bazılarıdır.²⁵ Onun mahfilinde bir araya gelen şairlerin müşterek en önemli hususiyetleri, şiirlerinin büyük bir kısmını Nâbî tesirinde söylemeleridir. Bunda, Nâbî ekolünün mühim takipçisi ve temsilcisi bir şair olarak bilinen Koca Râgıb Paşa'nın tesiri büyüktür. Paşa'nın bu fikir dünyası, mahfilindeki pek çok şair tarafından benimsenmiş; "hikemî tarz"ın solukları onun edebî meclislerinde yoğun bir şekilde hissedilmiştir.²⁶ Ayrıca mahfildekilerin Râgıb Paşa'ya ve birbirlerine yazdığı nazireler, onun edebî mahfilinin XVIII. yüzyılın nazirecilik geleneği açısından mühim bir merkez olduğunu da göstermektedir. Mahfilin önde gelen isimlerinden Haşmet ile Koca Râgıb Paşa arasındaki şakalaşmalar, hem bu iki dostun latife ve nüktelerden hoşlanan mizacını ortaya koyması bakımından hem de mahfildeki samimi havayı vermesi bakımından dikkate değerdir.²⁷

"Tarihçibaşı-zade" adıyla tanınan Şeyh Muhammed Âgâh Ağa (ö.1770), devrin meşhur mesnevîhanlarından biridir. Âgâh Ağa, Galata Mevlevîhanesi'nin az ilerisindeki bir konakta oturarak burayı bir mahfile dönüştürmüştür. Türk

Ressam Liotard'ın Sadrazam portresi, 1738-43

edebiyatının başyapıtlarından biri olan Mesnevî-i Şerif, onun mahfilinde okunan ve şerh edilen en temel eserdir. Mesnevî'nin incelikleri üzerine oluşturulan sohbetlerle mahfili mühim bir rol üstlenmiştir. Hatta bu vesile ile konağı ilim ve edebiyat ehlinin uğrak yeri olmuştur. Devrin şiir ve inşa ile meşgul olan zevatı onun mahfiline gelip birbirleriyle görüşme ve sohbet etme imkânı bulmuştur.

Şeyh Gâlib'in Meclisi

Sultan ve devlet ricali dışında devrin önde gelen şair ve sanatkârların yaşadığı mekânlar da birer mahfil hüviyetindedir. XVIII. asrın ikinci yarısında yaşayan ve Klasik Türk Edebiyatının son büyük şairi olarak zikredilen Şeyh Gâlib, önce Yenikapı, daha sonra da Galata Mevlevîhanesi'ndeki irfan meclislerinde sık sık âlim ve şairlerle bir araya gelmiştir.²⁸ Gâlib, daha genç yaşındayken hocası Neş'et Efendi'nin konağında meydana gelen şiir ve inşa meclislerinden aldığı feyizle tıpkı hocası Neş'et Efendi gibi, bu mekânları birer edebî mahfil hâline getirmiştir.²⁹ Galata Mevlevîhanesi'nde postnişin olduktan sonra mahfili başta Mesnevî-i Şerif ve Mevlânâ'nın diğer eserleri olmak üzere pek çok edebî eserin okunup şerh edildiği, şiirlerin değerlendirildiği bir merkez hâline gelmiştir.³⁰ Derviş Neyyir, Mehmed Esrar Dede, Derviş İsmail Hulûsî, Sultan III. Selim, Hafız Manastırî, Said Halet Efendi, Ahmed Hâmid Efendi gibi isimler onun mahfilinin müdavimlerindedir. Ayrıca Esrâr Dede, Gâlib ile yakın dost olması hasebiyle Mevlevîhane'de tertip edilen pek çok irfan meclisinin oluşumunda ve gelişiminde etkin rol oynamıştır.³¹

Nakşibendî ricalinden ve Mevlevî müntesiplerinden olan Şeyh Ali Behçet Efendi (1727-1823)³², Üsküdar'daki Selimiye Dergâhı'na şeyh olduktan sonra burada geniş bir sohbet halkası oluşturmuş; derslerine şeyhler, âlimler, şairler, sanatkârlar ve devlet ricâli de dâhil olmak üzere zikredilemeyecek kadar çok sayıda isim teşrif etmiştir. Kendisinden ilim talep edenlere pek çok alanda dersler vermiştir. O devrin edebiyat mahfillerinin adeta başyapıtı hâline gelen Mevlânâ'nın Mesnevî'si, onun mahfilinde de yerini almıştır. Onun Mesnevî derslerine mahfildekiler tarafından büyük ilgi gösterilmiştir. Kethüdazâde Mehmed Ârif Efendi ve Mülkiye Nazırı Muhammed Said Pertev Paşa; Şeyh İbrahim-i Hayranî Efendi, Mesnevîhan-ı şehir Hacı Hüsameddin Efendi, şair Lebîb Efendi, Ali Behçet Efendi'nin edebî sohbet halkasına dâhil olanlardan sadece birkaçıdır.³³

Beşiktaş'taki Sinan Paşa Tekkesi postnişinlerinden olan Neccarzâde Şeyh Rıza Efendi (ö.1746), Osmanlı kültürel hayatında şiir söylemekle meşhur şeyhler arasında yer almıştır. Şeyh Rıza, Mesnevî-i Şerif okutmakla meşgul olan devrin önde gelen Mesnevîhanlarından biridir. Onun Beşiktaş Camii'nin karşısındaki dergâhı ilim ve irfan erbabı-

Şeyh Gâlib

nın ziyaret ettiği bir mahfildir. Kaynaklarda mahfilinden istifade etmek isteyenlerin çokluğu sebebiyle meclislerinin dolup taşıdığı nakledilmiştir. Nakşibendî-Müceddidîler arasında Neccarzâde ile başlayan Mesnevî okuma geleneği, kendisinden sonraki silsilede yer alan Muhammed Âgâh (ö.1770), Mehmed Emîn-i Bursevî (ö.1813) ve Ali Behçet (ö.1823) gibi Nakşibendî-Müceddidî şeyhleri tarafından devam ettirilmiştir. Râgıb Paşa'nın mühürdarı olan Nüzhet Efendi³⁴ ve meşhur Hoca Neş'et Efendi³⁵ onun mahfilinden istifade edenlerin meşhurlarıdır.

Ulemadan olan Süleyman Mustafa Vahyî Efendi (ö.1817/18), ilimlerini tahsil edip hoca olduktan kısa bir süre sonra Hoca Neş'et Efendi'nin mahfiline devam edip onunla yakın iki arkadaş olmuş ve bu arkadaşının edebî yönünden bol bol istifade etmiştir.³⁶ Neş'et Efendi, mahfiline gelen yakın dostu ve talebesine âdeti olduğu üzere

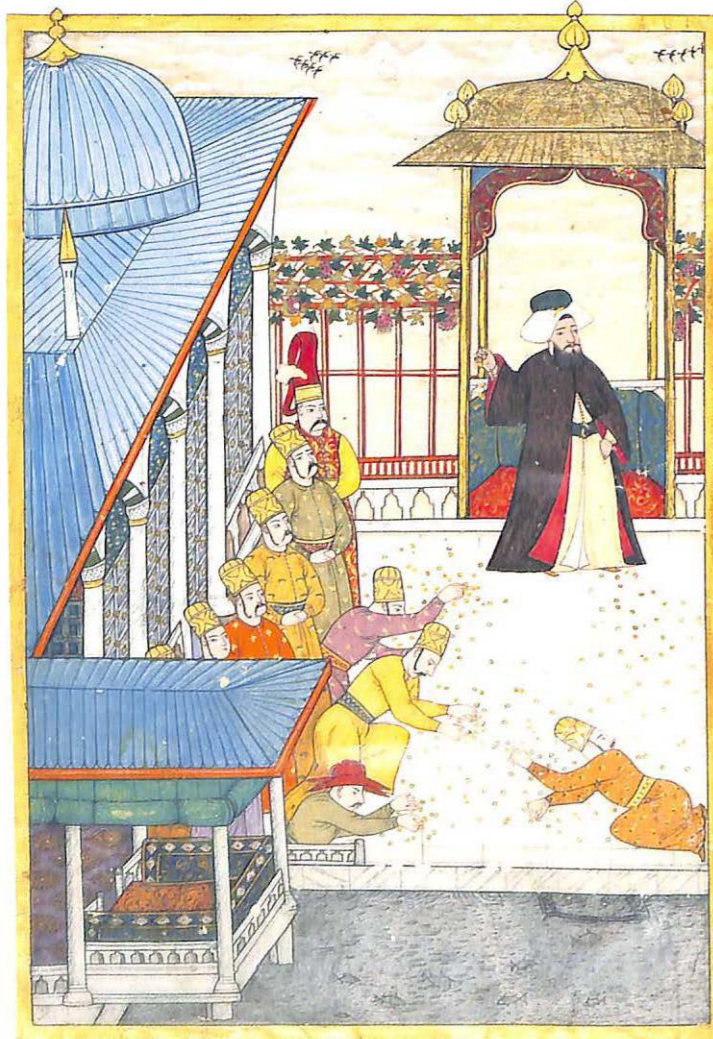
bir mahlasname yazarak "Vahyî" mahlasını hediye etmiş; Süleyman Mustafa Efendi, o günden sonra "Hoca Süleyman Vahyî" adıyla meşhur olmuştur. Vahyî Efendi, hocasını örnek alarak Çatladıkapı civarında bulunan evinde kendi mahfilini kurmuştur. İstidadı olan talebelere sabah akşam Farsça ve Mesnevî dersleri okutmuş, Mesnevî'nin hakikatlerinden ve inceliklerinden bahsetmiştir.³⁷ Aynı zamanda bir şair olan Hoca Vahyî, devrinde kemal ve faziletiyle herkesin hürmetine mazhar bir zattır. Mahfili Doğu edebiyatının klasik eserlerinin okunduğu, şair ve münşilerin himaye edilip eğitildiği bir merkez konumundadır.³⁸

Osmanlı ricali arasında çok büyük nüfuza sahip bir devlet adamı olarak tanınan Hâlet Efendi (ö. 1822), şair kimliği, sanatı ve sanatçığı koruyup kollaması itibarıyla de mühim bir şahsiyettir. Şiir ve edebiyata karşı temayülü ve istidadı ile Şeyh Gâlib'in mahfiline dâhil olup onunla yakın dostluk kurmuştur.³⁹ Hâlet Efendi, Gâlib'in sohbet meclislerinden aldığı feyizle Süleymaniye'deki konağında ilmi ve edebî toplantılarla bilgi ve sanat zevkini artıran sohbetler tertip etmiştir. Konağındaki meclislere kayıtsız kalamayan Hâlet Efendi, bu meyanda güzel şiirler ve musiki parçalarını üretilmiş. Onun yazdığı şiirlerin birçoğu yine mahfilinin ürünüdür.⁴⁰ Hâlet Efendi'nin sanatı ve sanatçığı himaye etmesine mukabil muhitindekiler tarafından da kendisine methiyeler yazılmış, dualar edilmiştir. Onun mahfilindekilerden Keçecizâde İzzet Molla, *Bahâr-ı Efkâr*, *Hazân-ı Âsâr* ve *Mihnetkeşân* adlı eserlerinde kendisine kasideler yazıp methiyeler düzmüştür.⁴¹

Süleyman Neş'et Efendi Konağı

XVIII. asrın Osmanlı kültür ve medeniyet dairesine adını yazdıran mühim şahsiyetlerden biri de hocalığı ile meşhur olan Süleyman Neş'et Efendi'dir. Konağını ilim âleminin istifadesine açarak ilim ve irfan talep edenlere dersler vermiştir. Talebelerinden kabiliyeti olanlara hususi bir ihtimam göstererek onların yetişip faydalı işlerle meşgul olmaları için gayret sarf etmiştir.⁴² İstanbul'un Aksaray semtindeki Molla Gürânî mahallesinde bulunan Neş'et Efendi konağı, onun edebî mahfilini oluşturduğu devrin tanınmış mekânlarından biridir.⁴³ Burada ömrünün sonuna kadar arzu edenlere ve meraklılarına çeşitli dersler vererek talebeler yetiştirmiştir. Mahfilinin kırk yıldan fazla bir süre devam ettiği bilinmektedir. O, mahfilindeki sohbetlerle devrindeki herkes tarafından ilmi ve irfanıyla tanınan ve sevilen bir üstat hâline gelmiştir. Hatta şöhreti Arabistan, İran ve Çin'e kadar "Baba-yı âlem" olarak yayılmış ve konağı sadece şehrin edebiyat erbabının uğrak yeri olmakla kalmayıp İran, Turan ve Frenk diyarından gelen ziyaretçilerle de dolup taşmıştır.⁴⁴ Böylece Molla Gürânî'deki konağı kısa zamanda medreselere gıpta ettirecek hale gelmiştir.⁴⁵ Yakın talebesi Pertev Efendi, Neş'et'in bizzat yetiştirdiklerinin yanı sıra dolaylı olarak yetiştirdiği

talebelerinin de çokluğundan söz etmiştir.⁴⁶ Neş'et, kalem erbâbını çoğaltmağa çalışan bir üstat⁴⁷ ve çalışmalarında öğrencilere şevk verecek kadar iyi bir hoca olması hasebiyle kendisine büyük sevgi ve saygı duyulmuştur. Hatta Faik Reşat, vaktin en ileri gelen kalem erbabının Neş'et'in talebesi olduğuna dikkat çekmiş, Muallim Naci ise kalem erbabını yetiştirdiği için Osmanlıların kendisine daima minnettar olması gerektiğini dile getirmiştir.⁴⁸ Ayrıca talebelerinin çoğu şiir sanatında kendisini geçmiş olmasına ve Neş'et'in şairlikte fevkalâde olmadığını bilmelerine rağmen hiçbiri ona karşı saygısız bir davranışta bulunmamış; aksine, bir talebenin hocasına göstermesi gerektiği saygı ve hürmeti fazlasıyla göstermiş ve divanlarında hep ondan övgüyle bahsetmişlerdir. Bu durum, Neş'et mahfilinin sahip olduğu havayı aksettirmesi ve mahfildekilerin ahlakî hususiyetlerine işaret etmesi bakımından ayrıca dikkate değerdir. Onun şiirleri şekil ve muhteva bakımından talebelerine model oluşturmuştur. Neş'et, mahfilindeki derslerde talebelerine Farsça'nın incelikleri üzerinde durarak hadis ve edebiyat gibi çeşitli ilimleri de öğretmiş;⁴⁹ Mesnevî-i Şerif⁵⁰ başta olmak üzere, Gülistan ve Bostan ile Molla Câmî,⁵¹ Sâ'ib ve Şevket'in eserlerini okutmuştur. Neş'et Efendi, adeta bir kültür merkezini andıran mahfi-

linde haftada iki gün Farsça, diğer iki gün de hatm-i hâce dersleri vermiştir.⁵² Neş'et Efendi, ilim talep edeni vakit ne olursa olsun geri çevirmemiş, konağını gece gündüz ilim âleminin istifadesine açmıştır.⁵³

Hoca Neş'et Efendi, kısa zamanda Mesnevî okutmakla şöhret bulmuş bir "mesnevîhan" vasfına sahip,⁵⁴ "İstanbul'un parmakla gösterilen bir Farsça hocası"⁵⁵ olmuştur. Devrinin ileri gelen kalem erbabının da hocası olup talebelerinden şiir yazmaya kabiliyeti olanlara birer mahlas vermiştir. Hatta o, teveccühüne mazhar olanlara manzum birer "mahlas-nâme" yazıp hediye etmiştir. Nitekim Divan'ında yirmiyeye yakın mahlas-nâme bulunmaktadır. Neş'et'in mahfilinin müdavimleri arasında olup Neş'et tarafından kendisine mahlas-nâme yazılan şairler şunlardır: Şeyh Galib, Vakanüvis Pertev Efendi, Sadrazam Muhammed Pertev Paşa, Kethüdazâde Mehmed Ârif Efendi, İbrahim Hanif Efendi, Beylikçi İzzet, Süleyman Vahyî Efendi, Bitlisî Müştak Mustafa Efendi, Reisülküttab Mehmed Ârif Efendi, Mîr Âmir Mehmed Beg, Muîn Efendi, Ferrî, Ali Hâtif Efendi, Zâhir Efendi, Ali Efendi, Niyâz, Nâyâb, Âkif Efendi, Hoca Vehbî, Nâbud.

İlmî ve edebî sohbet meclislerinin bir mekânla bütünleştiği edebiyat mahfilleri, hemen her devirde boy göstermiş, XVIII. asırda da varlığını devam ettirmiştir. Bu itibarla padişah, sadrazam, vakanüvis, vb. devlet büyüklerinin saray, yalı ve köşklerinin yanı sıra sanat erbabı şahsiyetlerin köşk, yalı ve konakları da mahfil vazifesi görmüştür.

Mahfiller, edebiyat dünyasının önde gelen eserlerinin örnek alınarak benzerlerinin ortaya konması, kültürel birikimin nesilden nesile aktarımı, yetişmekte olan sanatkarların en güzel şekilde yetişmesine katkı sağlamaları bakımından Osmanlı'nın hemen her devrinde varlığını sürdürmüş ve giderek gelişme göstermiş kültür merkezleridir.

Dipnotlar

- Halil İnalçık, Şair ve Patron, *Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2011, s.7; Tübâ Işınsoy Durmuş İsen, *Tutsan Elini Ben Fakirin, Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.18.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, (Sâhib ü Nâşiri: Ahmed Cevdet), Dersaadet, 1317, s.1302; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 566; İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı: Asırlar Boyu Târîhi Seyri İçinde Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, C. II, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2011, s.2153; Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s.1326; Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*, (Haz.: Recep Toparlı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s.709.
- Halil İnalçık, a.g.e., s.28.
- E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, III-V, (Çev. Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 412.
- a.g.e., s.275.
- a.g.e., s.275.

Topkapı Sarayı'ndaki bir köşkün dış görünümü, Abdullah Biraderler, 19. yüzyıl sonu

- Ahmet Refik (ALTINAY), *Geçmiş Asırlarda Osmanlı Hayatı - Lâle Devri (1730-1718)*, (Çev.: Ziver Oktem), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s.57-58.
- M. Nuri Çınarcı, *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü's-Şu'arâsı ve Transkripsiyonlu Metni*, Gaziantep Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2007, s.24.
- Gibb, a.g.e., s.432.
- M. Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib Divânı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1992, s.128.
- a.g.e., s.129; 131; 159.
- Ahmet Refik, a.g.e., s.13-14; 23.
- (Çaylak) Mehmed Tefvik, *Kâfile-i Şu'arâ*, (Haz. Fatma Sabiha Kutlar Oguz, Müjgân Çakır, Hanife Koncu), Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul, 2012, s.76.
- a.g.e., s.75-76. I. Hakkı, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV. Cilt. 1 Bölümü* Karlofça Anlaşmasından XVIII Yüzyılın Sonlarına Kadar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.163-166.
- Gibb, a.g.e., s.275. Mehmed Tefvik, a.g.e., s.76. J. Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* 7. Uçial Neşriyat İstanbul, s.356.
- a.g.e., s.356-357.
- Gibb, a.g.e., s.275.
- Uzunçarşılı, a.g.e., s.163-166; Ahmet Refik, a.g.e., s.55-58; Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi, Târih-i Devlet-i Osmâniyye*, (Haz. Musa Duman), Gök-kubbe, İstanbul, 2005, s.358.
- Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, (Haz.: Adnan İnce), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.320.
- Gibb, a.g.e., s.315-316.
- Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, (Haz.: Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınevi, Ankara, 2000, s.101.
- Abdurrahman Şeref, a.g.e., s.358.
- Hammer, a.g.e., s.341.
- Gibb, a.g.e., s.333.
- Abdurrahman Şeref, a.g.e., s.358.
- Gibb, a.g.e., s.333.
- Ali Canip Yöntem, (Derleyen), *Kahkaha Dergisi*, Sayı: 6, İstanbul, Nisan 1949, s.31-32; Dursun Gürlek, *Kültür Dünyamızdan Manzaralar*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2012, s.342; Sedat Yüksel, "Koca Ragıp Paşa'nın Sanatında ve Yaşantısında Haşmet'in ve Fitnat'ın Yerleri", *Ankara Üniversitesi Türkojoloji Dergisi*, Cilt 7, Sayı:1, 1977, s.32.

- Ali Enver Bey, *Mevlevî Şairler - Semahâne-i Edeb-*, (Haz.: Tahir Hafizoğlu), İnsan Yayınları, İstanbul, 2010, s.95.
- EsrarDede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, İnceleme-Metin, (Haz.: İlhan Genç), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. XII, 4; İlhan Genç, *Hoca Neş'et Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divân'ının Tenkidli Metni*, İzmir, 1998, s.60.
- Ali Enver Bey, a.g.e., s.95; EsrarDede, a.g.e., s.4; İlhan Genç, a.g.e., s.60.
- Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, (Haz.: Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınevi, Ankara, 2000, s.150.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*, (Haz.: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz) Kitabevi Yayınları, C.II, İstanbul, 2006, s.194.
- a.g.e., s.194-195; 199; 211.
- Muallim Naci, a.g.e., s.145-147.
- Murad Molla Nakşibendî, *Murad Molla Divanı*, (Haz. Davut Köse), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s.128-129.
- Fatîm Efendi, *Tezkire-i Hatîmetül-Eş'âr*, İstanbul, 1283/1867, s.433; Vassâf, a.g.e., s.203.
- a.g.e., s.433; Vassâf, a.g.e., s.203.
- Fatîm, a.g.e., s.433.
- Ayvanşarâyî Hüseyin Efendi, Ali Sâtî' Efendi, Süleyman Nesim Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmî, İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Sivil Mi'mârî Yapılar*, (Haz.: Ahmed Neziha Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul, 2001, s.446.
- a.g.e., s.446.
- a.g.e., s.444.
- Gibb, a.g.e., s.412.
- Vassâf, a.g.e., C.I, s.159; C.II, s.188; Bursalı Mehmet Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri 1915-1299*, C.II, (Haz.: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınları, İstanbul, 1972, s.279; Fatîm, a.g.e., s.405; Faik Reşat, *Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler - Eslâf*, (Baskıya Haz.: Şemsettin Kutlu), Tercuman, İstanbul, (tarih yok), s.311; Gibb, a.g.e., s.412; Bitlisî Müştak Mustafa Efendi, *Âsâr-ı Müştak Esrâr-ı Uşşak*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, Sınıflama: 297.9, Demirbaş: 02421, 1247, vr. 19b.
- Gibb, a.g.e., s.412.
- Muallim Naci, a.g.e., s.73; Gibb, a.g.e., s.412.
- Beylikçi İzzet, *Pertev Divânı Dîbâcesi*, Süleymaniye Ktp. Pertevniyal Valide Sultan, No: 801, yk. 176a.
- Muallim Naci, a.g.e., s.73.
- Faik Reşat, a.g.e., s.312; Muallim Naci, a.g.e., s.73.

- 49 Fatîn, a.g.e., s. 405; Bitlisî Müştâk Mustafâ Efendi, a.g.e., vr. 19b. Faik Reşat, a.g.e., s. 311; Bursalı Mehmet Tâhir Efendi, a.g.e., C. II, s. 279; Vassâf, a.g.e., C. I, s. 159; Hüseyin Vassâf, *Risâle-i Müştâkiyye* (Yayına Hazırlayan: Sinan Doğan), Kırkambar Yayınları, İstanbul, 2012, s.22-23.
- 50 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C.I, s.159; Vassâf, *Risâle-i Müştâkiyye*, s. 22-23; Bursalı Mehmet Tâhir Efendi, a.g.e., C. II, s. 279; Fatîn a.g.e., s. 405; Faik Reşat, a.g.e., s. 311.
- 51 Bitlisî Müştâk Mustafâ Efendi, a.g.e., vr. 78a-78b.
- 52 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. II, s. 188.
- 53 Fatîn, a.g.e., s. 405.
- 54 Faik Reşat, a.g.e., s. 312; Muallim Naci, a.g.e., s. 73; Gibb, a.g.e., s. 412.
- 55 Faik Reşat a.g.e., s. 312; Muallim Naci, a.g.e., s. 73.

Kaynakça

Ahmet Refik (Altınay). *Geçmiş Asırlarda Osmanlı Hayatı - Lâle Devri (1718-1730)*, (Çev.: Ziver Öktem), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

Ahmet Vefik Paşa. *Lehçe-i Osmanî*, (Haz.: Recep Toparlı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Ali Enver Bey. *Mevlevî Şâirler -Semahâne-i Edeb-*, (Haz.: Tahir Hafızoğlu), İnsan Yayınları, İstanbul, 2010.

Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Ali Sâtî' Efendi, Süleymân Besîm Efendi. *Hadikatü'l-Cevâmî, İstanbul Câmileri ve Diğer Dîni-Sivil Mi'mârî Yapılar*, (Haz.: Ahmed Neziha Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul, 2001.

Ayverdi, İlhan. *Kubbealtı Lugatı: Asırlar Boyu Târihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C.II, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2011.

Beylikçi İzzet, *Pertev Dîvânî Dîbâcesi*, Süleymaniye Ktp. Pertevniyal Valide Sultan, No: 801, yk. 176a.

Bitlisî Müştâk Mustafâ Efendi, *Âsâr-ı Müştâk Esrâr-ı 'Uşşâk*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, Sınıflama: 297.9, Demirbaş: 02421, 1247, vr. 19b.

Bursalı Mehmet Tâhir Efendi. *Osmanlı Müellifleri 1299-1915, C. I-III*, (Haz.: A. Fikri YAVUZ, İsmail ÖZEN), Meral Yayınları, İstanbul, 1972.

(Çaylak) Mehmed Tefrik, *Kâfile-i Şu'arâ*, (Haz. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Müjgân Çakır, Hanife Koncu), Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul, 2012.

Çınarcı, M. Nuri. *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü's-Şu'arâsı ve Transkripsiyonlu Metni*, Gaziantep Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2007.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003

Esrar Dede. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, İnceleme-Metin*, (Haz.: İlhan Genç), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

Faik Reşat. *Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler - Eslâf*, (Baskıya Haz.: Şemsettin KUTLU), Tercüman, İstanbul, (tarih yok).

Fatîn Efendi. *Tezkire-i Hatîmetü'l-Eş'âr*, İstanbul, 1283/1867.

Genç, İlhan. *Hoca Neşet Hayatı, Edebi Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkidli Metni*, İzmir, 1998.

Gürlek, Dursun. *Kültür Dünyamızdan Manzuralar*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul

Hammer, J. Von. *Büyük Osmanlı Tarihi 7*, Üçdal Neşriyat, İstanbul.

Hüseyin Vassâf, *Risâle-i Müştâkiyye* (Yayına Hazırlayan: Sinan Doğan), Kırkambar Yayınları, İstanbul, 2012.

İnalçık, Halil. *Şâir ve Patron, Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2011.

İsen, Tübâ Işınsoy Durmuş. *Tutsan Elini Ben Fakirin*, Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleceği, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Kalkışım, M. Muhsin. *Şeyh Gâlib Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1992.

Muallim Naci. *Osmanlı Şairleri*, (Haz.: Cemal Kurnaç), Akçağ Yayınevi, Ankara, 2000.

Murad Molla Nakşibendî. *Murad Molla Dîvânı*, (Haz. Davut Köse), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.

Osmânîzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz) Kitabevi Yayınları, C. II, İstanbul, 2006.

Sâlim Efendi. *Tezkiretü's-Şu'arâ*, (Haz.: Adnan İnce), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005.

Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türkî*, (Sâhib ü Nâşiri: Ahmed Cevdet), Dersaadet, 1317.

Şeref, Abdurrahman. *Osmanlı Devleti Tarihi, Târihi Devlet-i Osmâniyye*, (Haz. Musa Durman), Gökkubbe, İstanbul, 2005.

Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Osmanlı Tarihi IV. Cilt, 1. Bölüm-Karlıoğlu Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

Yöntem, Ali Canip (Derleyen). *Kahkaha Dergisi, Sayı 6*, İstanbul, Nisan 1949.

Yüksel, Sedit. *Koca Ragıp Paşa'nın Sanatında ve Yönteminde Haşmet'in ve Fitnat'ın Yerleri*, Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, 1977.

